

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА

УДК 321:004(477)

Авксентьєва Т.Г.

Харківський національний
університет імені В.Н.Каразіна

СУСПІЛЬНЕ ПОРОЗУМІННЯ В УКРАЇНІ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стабільність розглядається як динамічний стан політичної системи, можливості якої дозволяють ефективно реагувати на виклики, адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх змін. Для українського суспільства одним із найважливіших факторів стабілізації є збереження та посилення загальнонаціонального порозуміння стосовно ключових цілей та цінностей розвитку. Аналізуються моделі стабільності. Стверджується, що стабільність в українських умовах передбачає діалектику об'єктивних соціально-економічних показників, вибору конструктивних пріоритетів державної політики, спільних зусиль держави та суспільства з формування інформаційного простору, відповідного цінностям загальнонаціонального соціокультурного поля.

Ключові слова: політична стабільність, фактори та моделі стабільності, порозуміння, адаптивність, ефективність.

Авксентьєва Т.Г.

ОБЩЕСТВЕННОЕ СОГЛАСИЕ В УКРАИНЕ КАК ФАКТОР ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Стабильность рассматривается как динамическое состояние политической системы, возможности которой позволяют эффективно реагировать на вызовы, адаптироваться к внутренним и внешним изменениям. Для украинского общества одним из важнейших факторов стабилизации является сохранение и усиление общенационального согласия относительно ключевых целей и ценностей развития. Анализируются модели стабильности. Утверждается, что стабильность в украинских условиях предусматривает диалектику объективных социально-экономических показателей, выбора конструктивных приоритетов государственной политики, общих усилий государства и общества по формированию информационного пространства, соответствующего ценностям общенационального социокультурного поля.

Ключевые слова: политическая стабильность, факторы и модели стабильности, согласие, адаптивность, эффективность.

Avksent'yeva T.

SOCIAL CONSENT IN UKRAINE AS FACTOR OF POLITICAL STABILITY: CHALLENGES AND PROSPECTS

Stability examines as a dynamic condition of political system, effective reaction on challenges, adapt to inside and outside changes. The one of the most important factor of stabilization is maintenance of national consent about key positions and values of development in Ukraine. Models of stability are analyzed. It is underlined in Ukraine stability provides dialectics of objective social and economic indicators, selection of constructive priority of government politics, common efforts of government and society in formation of informational space that corresponded to values of common national sociocultural field.

Key words: political stability, factors and models of stability, consent, adaptivity, efficiency.

Цінність стабільності як ключового критерію ефективної політики проходить крізь всю історію людства. Наявність стабільності держави, політичної системи в цілому виступає запорукою соціально комфортного суспільства. Вона відбивається у змозі політичних інститутів давати швидкі та адекватні відповіді на виклики розвитку. Стабільність поєднує у собі, з одного боку, те, що система зберігає свої певні межі, можна сказати, підтримує специфіку моделі, з іншого – набуває адаптації через зміни та відповіді на постійні імпульси втрати рівноваги. Таким чином, стабільність як критерій політичного розвитку втілює як вимоги збереження спадковості, так і врахування модернізації.

Стабільність вимірюється функціональними якістьми системами, які визначаються у техніко-технологічних особливостях, виборі інституційної моделі. Це „організаційне тіло” ефективної або неефективної (за умов відсутності стабільності) політики. Однак ще з давніх часів політичні філософи як важливу складову виділяли якісний вимір стабільності. Саме в ньому відбивається аксіологічна складова суспільної моделі: цінності, що є пріоритетними для суспільства, засади комунікативної взаємодії в межах політичного простору, вибір ціннісних смислів розвитку. У концентрованому вигляді зміст критерію стабільності у якісному вимірі становить наявність суспільного порозуміння стосовно основних цілей та цінностей розвитку. Для суспільства, що зазіхає на визначення соціально комфортного згода як відносно стратегії політичного управління, так і вагомих його тактичних складових, є необхідною. За такої умови усім членам суспільства забезпечується свобода як безпека, що гарантується законами держави та підтримується тим самим суспільним порозумінням.

Відомо, що, на жаль, стабільність може мати якісні показники, які протилежні виміру безпеки для всіх мешканців держави. Тотальна стабільність, на відміну від динамічної моделі, не передбачає важливість широкого конструктивного порозуміння. Якраз вона базується на ціннісному псевдосинтезі, який є паліативою неспроможності суспільства та політичної системи сформувати якісно стає соціокультурне поле спільної ідентичності. Тотальний вектор стабільності підміняє спільний ціннісний зміст розвитку суспільства штучно нав'язуваними пріоритетами. Проведення цих

пріоритетів забезпечується поєднанням, з одного боку, технології відкритого примусу, а з іншого – застосуванням маніпулятивного впливу для просування ціннісного псевдосинтезу у суспільну свідомість.

Сьогодні, як ніколи, за новітньої історії України, проблема набуття стабільності динамічного типу критично загострилась. Мабуть, українське суспільство опинилося саме на початку завершального етапу розбудови української державності. Загостреність ситуації, на нашу думку, зумовлена тим, що відсутність динамічної моделі стабільності призвела до найбільш несприятливих тенденцій для перспектив розвитку української державності. Втрата контролю влади над певною часткою території держави, наявність громадянського протистояння та посилення тенденцій на прояви соціальних протестів у зв'язку з погіршенням соціально-економічної ситуації. Ці явища красномовно свідчать про вкрай небажану якість дестабілізації: непередбачуваність розвитку, тобто стан, коли вплив випадковості у розвитку критично підвищується. Непередбачуваність свідчить про те, що керованість соціальними процесами з боку влади значною мірою втрачена. Поки що зберігається інерція попереднього етапу розвитку, однак за умов зростання соціально-економічних проблем можлива її втрата. Отже, перед українським суспільством і владою сьогодні постає нагальна потреба динамічної стабілізації, яка б дала змогу відновити стрижні керованості політичною системою та запобігти будь-якій можливості чергових майданів, вплив яких на сталий розвиток заздалегідь передбачити неможливо.

За часів набуття незалежності Україна мала велику стабілізуючу основу у наявності суспільного порозуміння. Ми можемо назвати цю модель порозуміння джерельною. Порозуміння стосувалося антитоталітарних настанов, тому що суспільство втомилось від духовної несвободи радянської моделі, а отже, обрало незалежний демократичний вектор розвитку. Слід підкреслити, що майже одноставно українські громадяни сформували ціннісний вектор спільного соціокультурного поля. Зрозумілим є той факт, що українці обрали перспективи безпечної, конкурентоспроможної держави. Джерельна модель порозуміння характеризувалась високим рівнем патріотизму, підтримки держави. Напружені у соціально-економічному плані 1990-ті роки все ж таки

були відзначені прихильністю суспільства до визнання легітимності влади. Цінність для громадян незалежної держави, очікування надбань демократії були для української влади справжньою „золотою акцією” та шансом для виправдання суспільних експектацій, надали часовий проміжок для маневрів. Однак сьогодні ми бачимо, як політична еліта та обрана модель політичної влади втратили більшу частку того, що джерельно мало українське суспільство у плані суспільного синтезу. Більш того, аналіз подій минулого свідчить про використання владою технологій бінарних опозицій, побудови образів „друг – ворог”, „свої – чужі”, „переможець отримує все”. Відсутність ефективної політики та конструктивних пропозицій суспільству в аксіологічній площині, на жаль, підмінялися застосуванням технологій розколу суспільства (про що неодноразово свідчать мапи електоральних розколів України). Застосування таких технологій та підміна прагматичних завдань ефективного керування творенням міфологемних образів було спрямоване на „втечі від свободи” влади, яка неспроможна повною мірою брати на себе політичну відповідальність. Ще Е. Фромм у однойменній праці переконливо визначив, як на індивідуальному та суспільному рівнях відбувається „втеча від свободи”, і це призводить до пошуку зовнішніх сил перекладання власної відповідальності. В українських умовах ми спостерігаємо довготривале зниження відповідальності влади. Логічним є те, що ефективна реалізація національних інтересів не була пріоритетом політичного керування. Для підтвердження цієї тези будь хто може звернутися до статистичних показників системного падіння у різних сферах суспільного життя в Україні.

В історії різних суспільств є чимало прикладів того, як влада, неспроможна на ефективну політику в інтересах пересічних громадян, підміняла конструктивний зміст національних інтересів цінностями та смислами соціального псевдосинтезу, що побудований на творенні міфологем та маніпуляції, або ж, навіть, на безпосередньому обмані. Відсутність позитивних результатів здійснюваної політики переводиться в інформаційному просторі суспільства, а, відповідно, і у злободенній суспільній дискусії (коли така існує за умов режиму) до „сірої зони” замовчування, а на перший план висуваються проблеми та інформаційні приводи, які штучно конструюються та

підсилюються владним впливом для своєрідного „перемикання” суспільної свідомості, відволікання від нагальних потреб розвитку та знаходження псевдопричин, які пояснюють відсутність прогресивних змін шляхом ефективної політики у виміру гуманізму та людинолюбства. Отже, історія різних часів (і приклади зможе з легкістю віднайти кожен, хто хоч якоюсь мірою цікавиться минулим. Досить згадати причини, приводи та початок Першої та Другої світових війн) та політичні концепції найбільш відвертих авторів, таких як Каутілья – легендарний творець індійської „Артхашастри”, китайський філософ Шан Ян, видатний флорентієць Макіавеллі, свідчать про те, що парадигма конфлікту найбільш корисна для політично неефективної влади, або ж за умов, коли влада шукає вихід з ситуації кризи та власних прорахунків, які перекладаються на плечі народу. Для українських умов найбільш важливим є подолання негативної традиції (що, на жаль, збереглася у владному просторі з радянських часів) використання управлінської парадигми конфлікту для набуття нібито стабільності, яка насправді не є ні конструктивною, ні тривалою, та звернення до парадигми згоди. Сміслом та ціннісними складовими цієї парадигми є насамперед соціальна рівновага, реалізація гуманістичного розуміння свободи людини і, зокрема, свободи як справедливості. Людиновимірною ефективною політика має за вектор не підтримку чергових міфологем, а створення істотних умов для всебічного розвитку кожної людини у державі та завдяки державі.

На нашу думку, варто наголосити на тому, що парадигма згоди передбачає наявність суспільної згоди відносно ключових цінностей та цілей розвитку суспільства. Саме порозуміння та, відповідно, згода на цьому ґрунті є важливим змістом цієї парадигми. Відомі дослідники у галузі політичної філософії, починаючи з найдавніших часів і до сьогодні, звертали увагу саме на цей вимір істотно стабільних держави, влади та суспільства. Дуже актуальними є, наприклад, слова Макіавеллі про те, що государ повинен турбуватися постійно про те, щоб у народу було почуття необхідності у державі та державці (авт. – можновладцях взагалі) [1, с.56]. Прислухатись необхідно і до таких відомих політологів, як Г. Алмонд і А. Лейпхарт, які звертали увагу на суспільство, де сфера суспільної згоди недостатньо формована або взагалі відсутня. На їхню думку, по перше, це є причиною перекосів у владі,

спотворенні суспільно ефективних технологій функціонування влади. По-друге, це є причиною перманентної нестабільності таких суспільств. По-третє, набуття стабільності можливе лише за умов створення широких коаліцій у структурах влади (А. Лейпхарт) [2, с.219], пошуку ціннісного синтезу та порозуміння (Г. Алмонд) [3, с.126]. У ціннісно сегментованих плюралістичних суспільствах (А. Лейпхарт) усі представники різних ціннісних уподобань повинні бути залучені до формування суспільного компромісу та, як наслідок, порозуміння [4, с.89].

Слушним, на нашу думку, є визначення важливим фактором стабілізації реалізації морально-політичної та політико-правової відповідальності українських урядовців та політичної еліти загалом. Слід погодитись з тим, як Г.М. Малкіна формулює зміст морально-політичної відповідальності, яка є таким морально-психологічним станом суб'єктів політики, який полягає в розумінні ними сенсу та наслідків їхньої політичної діяльності. Політична відповідальність у моральному аспекті передбачає свідоме дотримання суб'єктом політики, в першу чергу глави держави, норм політичного життя, його впевненість у правильності обраного політичного курсу, розуміння ним громадянського обов'язку, відчуття причетності до прийняття суспільно значущих рішень [5, с.70]. На нашу думку, це є передумовою ефективною реалізації національних інтересів та формування загального порозуміння. Однак перше неможливо без реалізації механізмів політико-правової відповідальності, яка передбачає застосування щодо її суб'єкта формалізованих санкцій, які можуть мати кримінальний, адміністративний, дисциплінарний чи конституційний характер.

Саме засилля неформальних „правил гри”, що виникли у процесі національного державотворення, спотворюють конкурентну логіку політичного змагання, котра виступає головним чинником інституціоналізації політичного ринку. Відповідно переважання політичного та соціально-економічного статусу неформальних інституціональних структур над формалізованими правовими нормами створює головну перешкоду процесам вітчизняної державно-політичної модернізації [6, с.6].

Одним із вагомих важелів впровадження принципу політико-правової відповідальності є більш широке використання механізмів прямої демократії. Традиції

останньої, як свідчить історія та сучасність, є, як виявилось, й досі актуальними. Безумовно, інститут відкличного референдуму за народною ініціативою щодо дострокового припинення повноважень президента України, впровадження імперативного мандату для депутатів із правом виборців відкликати свого депутата, навіть висловлювати недовіру політичним партіям, які не працюють задля національних інтересів могли б бути законними і легітимними в очах усього суспільства шляхами оновлення влади та підтримки її політичної відповідальності.

Сьогодні для українського суспільства є життєво необхідним подолання розколу та розбрату, що, на жаль, має передумови поглиблюватися. По-перше, на це впливає ситуація соціально-економічної кризи; по-друге, відсутність у керівництва системного підходу для подолання проблем. Безперечно, забезпечення захисту території держави від зовнішніх загроз є найпершою умовою існування ефективної держави. Однак у вирішенні цієї проблеми наявна діалектика із внутрішньою стабільністю та порядком. Ніхто не може заперечувати той факт, що внутрішньо стабільні держави та суспільства, що змогли випрацювати засади порозуміння, є менш чутливими до зовнішніх загроз. Тому наздоганяюче вирішення проблем зовнішньої безпеки не повинно відкидати на другий план питання соціально-економічні, забезпечення конкурентоспроможності держави у всіх напрямках. Для України із населенням та потенціалом, що забезпечує її входження до тридцяти найбільш креативних країн світу [7, с.44], саме людиновимірна політика, що спрямована на розвиток цього потенціалу, є завданням входження до інформаційної цивілізації. Охорона здоров'я нації, освіта, наука, гідні сучасних вимог інформаційного суспільства умови життя для кожного, особливо піклування з боку держави та суспільства молоддю – це лише загальні вектори пошуку конструктивних політичних рішень, які б покращували стан цих сфер, і, аж ніяк не скорочували вже досягнуті позиції.

Для стабілізації та порозуміння, на наш погляд, не менш важливими є не лише практичні кроки, а й формування інформаційного простору, спрямованого на позитивні стрижні суспільного розвитку. Для адаптивності суспільної свідомості під попит стабілізації необхідним є впровадження цілей та цінностей розвитку, що

поєднували б людей. Це конструктивні виміри безпеки, праці, власності, свободи, справедливості, сім'ї. Необхідним, таким чином, є формування громадянського спільного соціокультурного поля, у цінностях якого стабільність держави та благополуччя кожної людини – взаємопов'язані категорії. Перевантаження інформаційного простору плеканням минулих взаємних образ, змагання на підґрунті „символів віри” та у тому, хто більш „справжній українець”, прояви агресії та нагнітання негативних очікувань справляють вельми негативний вплив на стан та адаптивні можливості суспільної свідомості. Порозуміння будується на спільному духовному стрижні, на позитивних очікуваннях та впевненості у спільних вагомих минулих зверненнях. Інформаційний простір – це не лише сфера політики, він формується на підґрунті об'єктивної суспільної ситуації. Комунікативні можливості суспільства, як на рівні між людського спілкування, так і на рівні діалогу „влада – суспільство” в

українських умовах потребують модернізації не менш інших сфер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макиавелли Н. Государь / Никколо Макиавелли; пер. с ит. – М.: Планета, 1990. – 84с.
2. Лейпхарт А. Многосоставные общества и демократические режимы / А. Лейпхарт // Полис. – 1992. – № 1-2. – С. 217-225.
3. Алмонд Г. Гражданская культура и стабильность демократии / Г. Алмонд, С. Верба // Полис. – 1991. – № 4. – С.122-134.
4. Лейпхарт А. Со-общественная демократия / А. Лейпхарт // Полис. – 1992. – № 3. – С. 86-99.
5. Малкіна Г.М. Інститут політичної відповідальності президента України / Г.М. Малкіна // Інститут президента України в системі державної влади України: Матеріали наукової конференції. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2014. – 471 с. – С. 69-74.
6. Динаміка політичного режиму в Україні (прогностичний аспект): аналіз, доп. / за аг. ред. О.А. Фісуна; рег. філіал НІСД к м. Харкові. – Х.: Золоті сторінки, 2011. – 116с.
7. Бердичевская М. Академическое болото / М. Бердичевская // Эксперт. Украина. – 2008. – № 39 (182). – С.42-45.

УДК 316.422

Довбня О.М.,

Харківський національний
університет імені В.Н.Каразіна

Довбня О.М.

Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва

КРИЗОВИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВІДСУТНОСТІ ДІАЛОГУ „НАРОД – ВЛАДА”

Розглядаються проблеми різкого розширення українського суспільства за роки незалежності й неможливості довірливого процесу між можновладцями та більшістю населення. Досліджуються вплив незрілості громадянського суспільства та почуття громадянської відповідальності на трагічні події 2013-2014 рр. в Україні, а також роль олігархічних кланів країни у формуванні негативних форм політичної активності населення окремих регіонів.

Ключові слова: трансформація суспільства, політична активність, політична поведінка, громадянське суспільство, громадянська війна, внутрішня еміграція.